

РЕІНТЕПРЕТАЦІЯ СЕНСУ РЕЛІГІЇ В РОМАНІ Е. Л. ДОКТОРОУ
«МІСТО БОГА»

А. С. КРАВЧЕНКО, викладач,
*Полтавський національний технічний університет імені Юрія
Кондратюка,*

E-mail: annetz2111@gmail.com
ORCID:0000-0002-0601-8936

М. ЛОВІЦЕК, студент, Словенія,
E-mail: marr19@gmail.com

Анотація. У статті розглядається мотив сенсу та значення віри в житті людини в романі «Місто Бога» пізнього періоду творчості сучасного американського письменника Едгара Лоуренса Доктороу як зразка літератури постмодернізму. «Місто Бога» є романом-щоденником пам'яті, ретроспективним поглядом головного героя на минуле, щоб зрозуміти причини свого теперішнього стану кризи віри та віднайти духовну гармонію. Сюжет представлений нелінійно, хаотичними спогадами та думками персонажів, які перетинаються з зображенням їхнього теперішнього. Зроблено спробу визначити особливості стилю письменника як представника літератури постмодернізму.

Ключові слова: сучасна американська література, мотив, постмодернізм, Е. Л. Доктороу, історіографічний роман

Під детальним розглядом у романах американського письменника-постмодерніста Едгара Лоуренса Доктороу знаходиться документальне минуле, досліджуються етичні можливості безкінечного поточного сприймання часу, зображується відношення індивідуальної свідомості до колективного безсвідомого.

Переосмислена по-постмодерністськи думка письменника про те, що «<...> не має вигадки або факту; є лише розповідь», підтверджує це [12, с. 26]. Творчий погляд автора на історичні події в романі не відрізняється від історичної хроніки, однак його постмодерністські історичні романи аналізують природу минулого і засоби його зображення.

Роман «Місто Бога» Е. Л. Доктороу (City of God, 2000) критики називають нелінійним, пунктирним, фрагментарним та зигзагоподібним, філософською історичною метапрозою у стилі джазової імпровізації [3; 4; 6].

У критиці творчість Е. Л. Доктороу привертала увагу таких відомих літературознавців як Джон Клейтон, Саймон Крітчлі, Іхаб Хассан [3; 4; 6]. Але саме тема віри в романі Е. Л. Доктороу «Місто Бога» є малодослідженою. Американський дослідник Джон Клейтон назвав письменника «радикальним єврейським гуманістом» [3, р. 54 – 55]. Деякі дослідники вважають іронію Е. Л. Доктороу тенденцією деконструктивізму. Критик Саймон Крітчлі зауважує, що немає необхідності переоцінювати вплив деконструктивної теорії на роман.

Деконструкція, за С. Крітчлі в романі Е. Л. Доктороу «відбувається етично» [4, р. 54]. На особливості його стилю вказує Іхаб Хассан в есе «Поширення духу в постмодерністські часи: між нігілізмом і вірою», коли визначає постмодерний дух як «відчуття таємничого», того, що стоїть «за іронією, кітчем, пастіше» і «готове до надії» [6, р. 18].

Актуальність нашої статті зумовлена потребою проаналізувати малодосліджені аспекти доробку письменника, а саме тему релігії в творчості Е. Л. Доктороу. Наукова новизна дослідження полягає в здійсненні аналізу роману «Місто Бога» Е. Л. Доктороу з точки зору основних ідей та мотивів. Метою статті є вивчення мотиву сенсу та значення віри в творі. Реалізація мети можлива за умови розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати роман «Місто Бога» з погляду головних мотивів; 2) зробити детальний аналіз розуміння релігії в зазначеному романі.

Роман «Місто Бога» передає ідею, що залучення релігії до світосприймання передбачає відчуття духовної кризи на якомусь етапі життя, але саме через цю невідповідність внутрішнього світу оточуючому середовищу ми підштовхуємося до нового розуміння сенсу буття. Герой роману християнський священник Пем пережив таку кризу та змінив релігійне світобачення.

У своїй книзі 2010 року «Постмодерністська віра: американська література та релігія з 1960 р.» Емі Хенгерфорд досліджує збереження релігії в постсучасності. Хангерфорд наводить докази панування віри без сенсу у літературі другої половини ХХ століття [7, р. 25].

Питання сенсу і безглуздості виділяється і в романі Е. Л. Доктороу. За сюжетом «сенси» релігії зазнає кризи в епоху постмодерну, і в результаті релігійна віра має бути перероблена. Постмодернізм в Америці ХХ століття має коріння в пост-структуралізмі, в якому такі мислителі, як Роланд Барт і Мішель Фуко, показали структури мови, через які сприймається значення ненадійності. У поєднанні з цим двадцяте століття було свідком Голокосту.

Морис Бланчо пише, що ця історична подія зруйнувала сенс віри, «не покладаючись на те, що може бути підтверджено, або що може бути спростоване» [1, р. 47]. В умовах невимовності Голокосту релігія втратила сенс, неможливо було усвідомити її значення. Персонажі роману Е. Л. Доктороу намагаються зберегти або відновити віру.

Єврейський філософ Мартін Бубер у своїй роботі формулює реляційне розуміння релігії: він покладає практику інтерпретації тексту в контексті своєї історичної доби. На думку дослідника, в основі «інтерпретацій-пророцтв» є розуміння того, що майбутнє не фіксується. Через пророцтва людину закликають переглянути той шлях, яким вона в даний час йде, та повернутись. До «пророчих» розумінь віри належить і роман «Місто Бога», де сталі способи пізнання зникають та догматичне мислення замінюється новим типом мислення.

Кульмінацією роману є духовне прозріння та відновлена віра священника Томаса Пембертона у результаті «quest for a believable God» [5, р. 98] («пошуків вірного Бога»). Його віра стикається з зростаючим почуттям помилковості Біблії і його стурбованістю щодо «<...> the relentless and unimaginable genocidal cruelties shuddering across the world in our age» [5, р. 266] («<...> неблаганної та немислимої геноцидної жорстокості, яка здригається у всьому світі в наш час»). Реформістська жінка-рабин Сара Блюменталь викладає Пему концепцію розуміння священних писань та історії, згідно філософії М. Бубера, як пророцтв.

Відчуття неспроможності стає найбільшою силою Пембертона, оскільки воно підштовхує його до нового рівня пізнання, його втрата сенсу віри – це катастрофа, яка травмує, але і веде до відродження.

Центральна сюжетна лінія роману починається на вулицях нижнього Манхеттена, де Пем шукає підказки, що приведуть його до викрадачів хреста. У цих розділах, позначених заголовком «Heist», роман приводить до зображення іншого жорстокого світу, відмінного від центрального району Нью-Йорка. Пем відчуває себе на цих вулицях як вдома, поглинаючи їх парадоксальне поєднання твердості та змінності. Те, що його метафізичні пошуки починаються на бідних вулицях Манхеттена, слугує натяком на два окремих міста в однойменному творі Августина – земного міста та міста Божого.

Одне з перших визначень терміна «світська людина» полягало в визначенні члена духовенства, який не живе в монастирській самотності. Проходячи по вулицях міста, Пем стає «світським», тобто священнослужителем «у світі». Він відчуває себе детективом, який подорожує між двома світами, полоненим між двома містами Августина. Різка розбіжність протилежних світів (світського і релігійного) символізує напруженість часу зображеного в цьому романі.

Пем у ролі детектива зазнає невдачі, поки він не відмовиться від необхідності отримати чіткі відповіді. Його невдача є, насправді, найбільшим успіхом, так як Пем шукав сенсу. Реальний квестом стає пошук Бога, місія, яку він поділяє з Сарою та Джошуа. Намагаючись розплутати детективну історію, він схожий на Піма, головного героя єдиного роману Едгара Аллана По, який потім відмовився від детективного жанру на користь пошуків сенсу віри. Персонаж Е. Л. Доктороу говорить про себе наче читає слова молитви: «So here is your servant the Reverend Dr. Thomas Pemberton...He has failed his training as a detective, having solved nothing. May he nevertheless pursue You? God? The Mystery?» [5, p. 42] («Ось твій раб преподобний Томас Пембертон ... Він не пройшов випробування як детектив, нічого не вирішивши. Чи він, проте, може слідувати за Тобою? Богом? Таємницею?»).

Леро Панек називає жанр роману «Місто Бога» детективною фантастикою, так як він починається з кінця, закінчення відомо, і розповідається історія, щоб туди потрапити [8, p. 26]. Ця практика читання з кінця відповідає визначенню апокаліптичного читання М. Бубера, де теж кінець вже написано. Сара пояснює своїй громаді, що тексти рабинів, їх кодекси поведінки є «<...> the group voice trying to enunciate over time what it means to be a civilized human being...but the key to all of this is 'over time» [5, p. 247] («<...>колективним голосом, який намагається з часом проголошувати, що означає бути цивілізованою людиною ... але ключовим словом є «з часом»). Сара кидає виклик своїм слухачам, спитавши чи зупинився час, висловлюючи співзвучне твердження з думкою Роланда Барта про те, що «немає іншого часу, ніж час цього моменту і кожного тексту вічно написаного тут і зараз» [9, p. 144]. Сенс віри не може бути знайдений раз і назавжди.

Під час взаємодії з єпископом, Пем відчуває, що стикається з зобов'язанням затвердити погляди на релігію, про які він має серйозні сумніви. Він відчуває себе пов'язаним з певним іншим способом прочитання релігії, що перешкоджає його зв'язком з Богом, а не полегшує його. Сумніви в християнській традиції спричинені тим, що Біблія є історичним документом, написаним декількома оповідачами, а потім перекладеним і відтвореним: як пояснюється в романі в «Повідомленні про Всесвіт», це «a redacted communal creation» [5, p. 54] («відредаговане спільне творіння»).

У своїй книзі «Світовий вік» Чарльз Тейлор зауважує, що в історії існувала точка, в якій прочитання Біблії стало буквальним, що включало біблійну ідею космосу, яка виникла з наукового контексту. Про це він пише, «поряд з протестантським акцентом на Біблію як на остаточний авторитет, призвело до придушення старшого, багатоваріантного біблійного коментаря» [11, р. 330]. З цього часу люди звернулися до Біблії за хронологією світу.

Так в романі висвітлюється питання потреби в науково-перевіренних джерелах, на які спирається віра. На думку Пема, «The biblical stories, the Gospel stories, were the original understandings, they were science and religion, they were all anyone had. But they didn't write themselves. We have to acknowledge the storyteller's work» [5, р. 65] («Біблійні історії, історії Євангелії, були оригінальними розуміннями, вони були наукою та релігією, всі вони мали. Але вони самі не писали. Ми повинні визнати роботу оповідача»). Він вважає, що готує проповідь: «We think we know -- of course we think we know. But how do we distinguish our truth from another's falsity, we of the true faith, except by the story we cherish? Our story of God. But, my friends, I ask you: Is God a story?» [5, р. 14] («Ми думаємо, ми знаємо - звичайно, ми думаємо, що знаємо, але як ми можемо відрізнити нашу правду від чужої неправди, нашу віру від істинної віри, крім тієї історії, якою ми дорожимо? Наша історія про Бога»). Після загибелі чоловіка Сари Джошуа, Пем знаходить новий зміст спілкування з Богом – він заснований не на догматизмі, а на відносинах. Сара вчить Пема новому розумінню священних текстів, в яких розповідачі є частиною розмови, тобто Священного Писання, в якому людина і Бог ведуть діалог.

У «Місті Бога» поліфонія наративних голосів також важлива для створення в романі нестійкого простору, який імітує розбитий світ, в якому живе людство. До того ж, у структурі роману Голокост є відправною точкою для фрагментарного світу. Поряд з пошуками сенсу віри постає питання сенсу історії, її жахливі часи Голокосту та В'єтнамської війни. Пем не може зрозуміти «<...> how a supposedly omniscient God such as Yourself would allow these human catastrophes to occur» [5, р. 266] («<...> як же нібито всезнаючий Бог, такий як ти сам, дозволить здійснити ці катастрофи людства»).

Для євреїв трагедія Голокосту була втратою всього: «Everything taken away, little by little, until there is only life left to take away» [5, р. 204] («Все поступово забирали, поки не залишилось єдине життя, щоб забрати»). Дві сторінки роману присвячені нацистському переліку предметів «іудейського історичного або антропологічного інтересу», який був конфіскований у євреїв. У списку позначені всі меблі храму, кожний фізичний символ віри. Тим самим, в романі представлено все, що буквально і метафорично відібрали у євреїв. Життя Пема після крадіжки хреста відображає; що трапляється з релігією після того, як її символи втрачені. У своїх пошуках він зустрічає тих, хто втратив все.

Джошуа намагається відновити декілька зошитів, що містять свідчення, зібрані в гетто, де жив батько Сари. Свідчення про Голокост є ще одним багатонаративним текстом, який об'єднує кілька оповідачів. Відновити записи гетто не вдається і це стає нагадуванням про неможливість складання цілісної історії після Голокосту. Пем неодноразово стверджує, що ніхто не в змозі писати про життя. Він каже, «<...> no writer can reproduce the actual texture of living life» («<...> жоден письменник не може відтворити фактичну текстуру живого життя») [5, р. 47] і «The experience of experience is untransmittable» («Досвід досвіду неможливо передати») [5, р. 178]. Але коли Еверетт пише про жертву Голокосту, Сара зауважує: «It may be inaccurate, but it's quite true. I don't know how, but you

caught my father's voice» [5, p. 146] («Це може бути неточно, але цілком справедливо. Я не знаю, як, але ти зловив голос мого батька»).

Звідси можна зробити висновок, що в романі порушується проблема відносин людини з Богом після часів Голокосту. Роздуми в романі про Теорію великого вибуху, про творення птахів не мають логічного закінчення. Це свідчить про те, що походження Всесвіту є серією загадок, на які немає відповіді.

Тому у романі здійснюється спроба пояснити ці таємниці з точки зору музики. Пісні пропонують універсальні істини. У «Місті Бога» стверджується: «And when a song is good, a standard, we recognize it as expressing a truth. Like a formula, it can apply to everyone, not just the singer» [5, p. 61] («Коли пісня добре, ми визнаємо це як істину. Як формула, вона стосується кожного, а не просто співака»). На думку Е. Л. Доктороу, пісні є індексом нашого емоційного життя. Ви можете читати майбутнє, прочитавши стандарти [5, p. 28].

Проведене дослідження дозволило визначити, що в романі Е. Л. Доктороу «Місто Бога» аналізуються американські духовні прагнення в період наукового прогресу та вільнодумства. Розповіді науковців про космогонічні події та оповіді про створення світу Богом в синагозі – ознаки історичного дискурсу та міфу створення – змішуються в творі. Ідеї балансу між сучасною наукою та традиційною релігією, природи віри представлені в дискурсі постмодерної нерішучості. Істинні моральні переконання вписані в скептичну парадигму постмодернізму.

Список використаних джерел

1. Blanchot, M. *The Writing of the Disaster* (1995)[Trans. Ann Smock]. – Lincoln NE: University of Nebraska Press, 153 p.
2. Buber, M. *On the Bible* (2000), NY: Syracuse University Press, 224 p.
3. Clayton, J. *Radical Jewish humanism: The vision of E. L. Doctorow / John Clayton // Essays and Conversations*. – P. 109 – 119.
4. Critchly, S. *The ethics of deconstruction: Derrida and Levinas* (1992). – Oxford: Blackwell, 289 p.
5. Doctorow, E. L. *City of God / E.L. Doctorow*. – Plume, 2001. – 288 p.
6. Hassan, I. *The Expense of Spirit in Postmodern Times: between nihilism and belief* *The Georgia Review*, 1997. – Vol.51, №1. – P. 9 – 26.
7. Hungerford, A. *Postmodern Belief: American Literature and Religion since 1960* (2010) – Princeton NJ: Princeton University Press, 2010. – 194 p.
8. Panek L. *An Introduction to the Detective Story / LeRoy Panek*. – Bowling Green OH: Bowling Green State University Popular Press, 1987. – 222 p.
9. Barthes, R. *The Death of the Author* (1977) *Image, Music, Text* [Trans. Stephen Heath]. New York: Hill and Wang, – P. 142 – 148.
10. Bawer, Bruce. *The Faith of E. L. Doctorow*. / Bruce Bawer// *The Hudson Review*. – 53. 3 (Autumn 2000). – P. 391 – 402.
11. Taylor, Ch. *A Secular Age*. Charles Taylor (2007) – Cambridge MA: Harvard University Press, 2007, 896
12. Trenner, Richard,. *E. L. (2016) Doctorow, essays and conversations / Richard Trenner*. – Princeton, N.J.: Ontario Review Press, 1983, 216

РЕИНТЕРПРЕТАЦИЯ СЕНСА РЕЛИГИИ В РОМАНЕ

Э.Л. ДОКТОРОУ «ГРАД БОЖИЙ»

А. С. Кравченко, М. Ловицек

Аннотация. В статье рассматривается мотив смысла и значения веры в жизни человека в романе «Город Бога» позднего периода творчества современного американского писателя Эдгара Лоуренса Доктороу как образца литературы постмодернизма. «Город Бога» является романом-дневником памяти, ретроспективным взглядом главного героя на прошлое, чтобы понять причины своего нынешнего состояния кризиса веры и найти духовную гармонию. Сюжет представлен нелинейно, хаотичными воспоминаниями и мыслями персонажей, которые пересекаются с изображением их нынешнего. Сделана попытка определить особенности стиля писателя как представителя литературы постмодернизма.

Ключевые слова: современная американская литература, мотив, историографическая метапроза, постмодернизм, Е. Л. Доктороу

REINTERPRETATION OF RELIGION IN THE NOVEL “CITY OF GOD”

BY E. L. DOCTOROW

A. S. Kravchenko, M. Lovitsek

Abstract. In this study, we examine E. L. Doctorow’s novel “City of God” (2000) closely, in part because E. L. Doctorow has surpassed all other living writers in his XIX and XX centuries’ American life vivid depictions. The aim of this work is to determine religious issues in the novel. The novel depicts the last decades of the cultural and intellectual life of the twentieth century. According to E.L. Doctorow, if religion is disappears, science will replace it. However, science, becoming a new religion, reveals the foundations of culture to discount the importance of modernist theories regarding ontogenetic and phylogenetic revolution.

Critics call “City of God” E.L. Doctorow’s novel “puzzle”, non-linear, dotted and fragmentary, philosophical historical metafiction written in style of jazz improvisation. Pemberton is the typical protagonist that presents many modernist main characters who got Gnostic revelation. He thinks that the theft of large cross from the church and its appearance on the roof of a Jewish synagogue is sign of heaven. Pemberton interprets it as the necessity for reconciliation between the old and new, Jewish and Christian. This conviction leads him to return to the old faith and marriage to Sarah. E.L. Doctorow renews the motive of balance between opposites referring to the need for harmony between science and religion. At first pages of the novel unknown narrator describes creation of the universe and raises a number of questions which cannot be answered without a transcendent revelation: in his view, the idea of God is balanced by its existential reflection in the infinity of the universe. The narrator is unable to resolve the existential aspirations of people. At the very beginning reader understand that religion is the main theme of the novel.

This study allows determining in the novel by E.L. Doctorow “City of God” such main issues as: problems of balance between modern science and traditional religion; the nature of faith. The Bible is the prototype of the novel in structure, because an amalgam of literary genres conforms to the same topic.

The main idea of the novel is the endless person’s aspiration for spiritual purification. The fact that people like Pemberton and Sarah need to believe in God as the Creator, according to modern physics and cosmology proves that there is a “an evolved moral sense” and metaphysical strivings.

Keywords: modern American literature, motives, postmodernism, E.L. Doctorow, historiographical novel